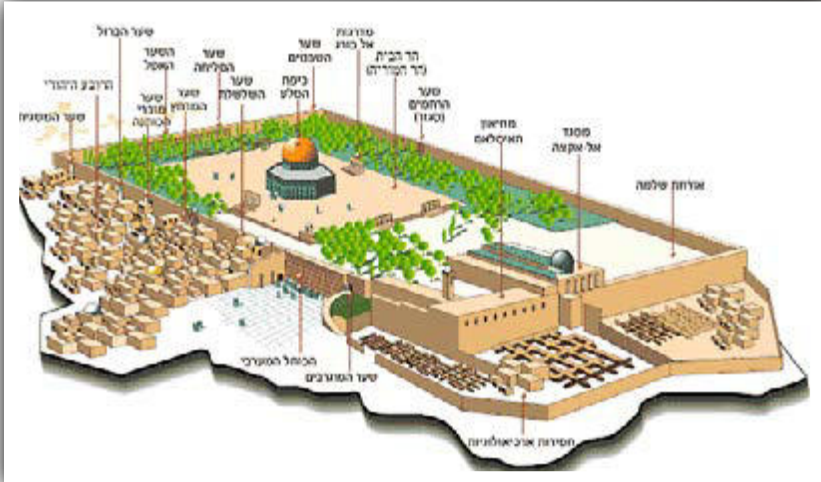

והיו עיני ולבי שם כל הימים

יריעה היסטורית מפורטת ומרתקת
אודות שערי הר הבית השונים
לדגל ימי האבלות
על חורבן בית קדשנו ותפארתנו
והציפייה לבנינו בקרוב בימינו

"כל שעריה שוממין כהניה נאנחים"

לשערי הר הבית יש משמעות גדולה, שכן פירוט חז"ל בתחילת מסכת מידות את שערי הר הבית, מספרם ומקומם, והדבר נוגע לדינא, שכן ישנו חיוב "שמירת המקדש" על אותם שערים.

בזמננו, לצערנו הגדול עדיין מתקיים מול עינינו "הר ציון ששם, שועלים הילכו בו", ואף שערי ההר שוממים מבלי באי מועד, ורק שועלים הילכו בו.

אנו, בני ארץ ישראל, לן יאי למבכי ולמספד, שכן אנו רואים את החורבן בהר ה' מול עינינו.

וממש כמו שכתוב בזוהר חדש (ריש איכה) ששלחו בני א"י לבני בבל "לן יאי למבכי":

וַאֲנִי יְתִמִּין בְּלֹא אָבָא וְאִמָּא, וּמִסְתַּפְּלִין עֵינַי לְכוֹתְלֵי בֵּיתָא דְּאִימָנָא, וְהָא אֶתְחַרְבּ, וְלֹא אֶשְׁפַּחְנָא לָהּ. דְּהֵנוּת יִנְקָא לֵן בְּכָל יוֹמָא, בְּיוֹמִין קִדְמָאִין, מִשְׁפִּירו דִּילָהּ. וְהֵנוּת נְחִימַת לֵן, וּמִמְלָלַת עַל לְבָנָא, כְּאִמָּא לְבָרָה. כְּדָבָר אַחֵר (ישעיה סו) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אָמוּ תִנְחַמְנוּ וְגו'.

וְהִשְׁתָּא אֶסְתַּפְּלֵן עֵינַי לְכָל סֵטֶר, וְאַתֵּר בֵּית מוֹתְבָא דְּאִימָנָא אֶתְבְּלָבֵל, וְהָא אֶתְחַרְבּ. נְבִטְשׁ רִישָׁא לְכוֹתְלֵי בֵּיתָא וּמוֹתְבָהּ. מֵאן יִנְחֵם לֵן, וּמֵאן יִמְלִל עַל לְבָנָא, וְיִגִּין עַלְנָא קָמִי מְלָכָא.
תרגום:

וְאֲנִי יְתוֹמִים בְּלִי אָב וְאִם, וּמִסְתַּפְּלִים הָעֵינַים לְכֹתְלֵי בֵּית אִמִּנוּ - וְהִנֵּה נִחְרַב, וְלֹא מִצְאֵנוּ אוֹתָהּ. שֶׁהִיָּתָה מְנִיקָה אוֹתָנוּ בְּכָל יוֹם בְּיָמִים הָרָאשׁוֹנִים מֵהִיָּפִי שְׁלָה וְהִיָּתָה מְנַחֶמֶת אוֹתָנוּ, וּמְדַבֶּרֶת עַל לְבָנוּ כְּאִם לְבָנָהּ, כְּמוֹ שְ�נֹאמֵר כְּאִישׁ אֲשֶׁר אָמוּ תִנְחַמְנוּ וְגו'.

וְכַעַת מִסְתַּפְּלוֹת הָעֵינַים לְכָל צַד, וּמְקוֹם בֵּית מוֹשְׁבָה שֶׁל אִמִּנוּ הִתְבְּלָבֵל, וְהִנֵּה נִחְרַב. נִפָּה הָרָאשׁ לְכֹתְלֵי הַבֵּית

מאת: הרב ישי לסר

לפני עידן הורדוס. ויתכן שגם אחרי הרחבת הורדוס נותרו השערים הקדומים בתוך ההר ואליהם התייחסה המשנה. לאחר חורבן הבית נותרו רוב השערים, וכפי שכתב הכפתור ופרח (פרק ו):

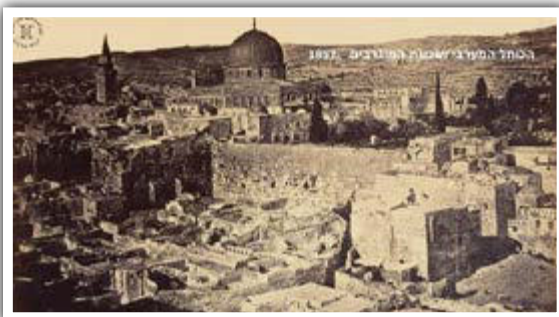
"עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית. ... וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום, וכן ניכר שער הקיפיוס למערב, שער הצפון שהוא הטדי אינו ניכר, שאותו צד נחרב." עם השנים נסתמו שערים ונפרצו חדשים, ונבנו קירות חדשים ובתוכם שערים, כך שאין מסורת ברורה לכל שער - אך עדיין ישנן השערות קרובות יותר אל הדעת. השתדלנו לכתוב על פי ההשערה המתקבלת, אך כמובן אין לקבוע בכך מסמרות.

סדרי תפילה לשערי הר הבית מתקופת הגאונים

בגניזה הקהירית (המכילה כתבי יד רבים ותעודות מתקופת הגאונים ואילך) נמצא סדרי תפילה מימי הגאונים לשערי הר הבית, בו מופיע שמו של השער כפי שכונה בזמנם, ופסוקים ותפילות לומר בו. הלכנו בזיהוי שמות השערים ע"פ מאמרו של דן בהט "לזיהוי שערי הר הבית בתקופה המוסלמית הקדומה והמערב" (קתדרה 106). ואת נוסח התפילה ע"פ מאמרו של עזרא פליישר "לעניין תפילתם של עולי רגל על שערי ירושלים" (משאת משה). יודגש כי חלק מן הדברים הינם בגדר השערה בלבד.

את סדר השערים התחלנו מהקצה המערבי דרומי (שער המוגרבים ברחבת הכותל המערבי) ומשם פנינו צפונה, כפי שבדרך כלל רגילים לסובב את השערים.

שער המוגרבים

הכותל המערבי בשכונת המוגרבים בשנת 1857

פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיהו כו, ב) השער הראשון מבין שערי הר הבית מצד מערב הוא שער המוגרבים, והוא מכונה כך על שם שכונת המוגרבים שהם מוסלמים שמקורם מארצות צפון אפריקה שהיה נקרא 'מִגְרֵב' ['מערב' ביחס לארץ ישראל], שהתגוררו בסמוך. השכונה הזו פונתה ונהרסה לאחר מלחמת ששת הימים, בכדי לחשוף את רחבת הכותל שבימינו. שער המוגרבים נבנה בתקופה הצלבנית (לפני כ-800 שנה).

שער ברקלי

שער ברקלי נמצא בכותל המערבי מתחת לשער המוגרבים, כ-80 מטרים צפונה לפינה הדרומית מערבית של הר הבית.

ומוֹשְׁבָהּ. מִי יִנְחֵם אוֹתָנוּ, וּמִי יִדְבֹּר עַל לִבָּנוּ וְיִגַּן עָלֵינוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ?

במאמר זה נבקש לסקור את השערים הרבים שיש כיום להר הבית, ואת היחס שלהם למקום המקדש (כפי המקובל).

וּפְתָחוּ שְׁעֵרֶיךָ תְּמִיד יוֹמָם וְלַיְלָה לֹא יִסָּגְרוּ

המשנה במסכת מידות (א, ג) מפרטת את שערי הר הבית, מספרם ומקומם:

"חמישה שערים היו להר הבית -

שני שערי חולדה מן הדרום - משמשין כניסה ויציאה,

קיפיוס מן המערב - משמש כניסה ויציאה,

טדי מן הצפון - לא היה משמש כלום,

שער מזרחי - עליו שושן הבירה צורה, שבו כהן גדול השורף את הפרה, ופרה וכל מסעדיה - יוצאין להר המשחה."

מנגד כיום אנו רואים שערים נוספים, כך למשל בצד המערבי לבד ישנם ארבעה שערים מזמן הבית, וכפי שגם יוסף בן מתתיהו מתאר (קדמוניות היהודים טו) "בחלקים המערבים של החומה נצבו ארבעה שערים".

הסתירה בממדי ההר

סביר להניח שההסבר נעוץ בבנייה המחודשת של בהמ"ק ע"י הורדוס, שלפי יוספוס במהלך הבניה הוא **הרחיב גם את גבולות ההר ע"י קירות תמך עצומים**, וכך ניכר בעיניים, שהרי במשנה במידות נזכר ששטח הר הבית הוא חמש מאות אמה על חמש מאות אמה וכיום אנו רואים שההר גדולו כמעט פי שניים, כאשר הקיר הארוך בו הוא באורך 488 מטר, הרבה מעבר ל-500 אמה. (ניתן לשים לב למקום ההרחבה בחומה המזרחית אף היום, ע"י קו התפר שבו נפגשה החומה הקדומה עם הרחבת הורדוס). בצילום המצורף רואים בבירור את התפר בחומה ואת ההבדל בסוג האבנים.

ובהכרח, שהמשנה במסכת מידות מתארת את גבולות ההר **קודם ההרחבה**, וגם מנין השערים מתייחס למצב של ההר

ה'תפר' בחומה המזרחית

בניהם. עיקר הכניסה והיציאה הוא דרך שער השלשלת, ואילו שער השכינה סגור ברוב הזמן.

השער ממוקם מעל קשת וילסון, הקשת הענקית מזמן בית שני שכיום משמש חללה את מתפללי כותל המערבי כבית כנסת. הקשת הינה חלק מרצף של קשתות שמהוות יחד גשר המחבר את העיר העליונה להר הבית לצורך העולים למקדש. **לדעת רוב החוקרים זהו מקום שער קיפונוס המוזכר במשנה (מידות**

שער השלשלת

א, ג) "קיפונוס מן המערב, משמש כניסה ויציאה" (הרב זלמן קורן, חצרות בית ה' עמ' 291).

בנוסף תפילת השערים מימי הגאונים נקרא השער 'שער דוד', ועל שמו נקרא הרחוב שמוביל בימינו לשער זה 'רחוב דוד'. בשער היו נוהגים לומר את פסוקי תפילת דוד (דה"א כט, י - יח).

שער הכותנה ושער וורן

שער הכותנה, הוא השער השלישי מבין השערים בצד מערב. שער זה מכונה כמעט במדויק אל מול מקום קודש הקדשים (בכיפת הסלע, כפי המקובל), ולכן במשך הדורות נחשב חלל שער זה כמקום תפילה מיוחד. היו שזיהו אותו כמקום 'שער קיפונוס' של המשנה, שממוקם מול קודש הקדשים בצוירים רבים של המקדש (כגון בצוירו המפורסם של התפא"י). השער נקרא כך ['באב אל-קטאנין'] על שם חנויות למכר כותנה שהיו בו בעבר, וכך הוא נזכר אף בספרי הלכה.

מתחת לשער נמצא שער קדמון שניתן לראות במנהרות הכותל, שנקרא שער וורן (על שם החוקר שגילה אותו) אשר שימש ככניסה למרתפי הר הבית בימי הבית השני. יש המשערים שבזמן הגאונים שימשה המנהרה המובילה משער זה להר הבית כבית כנסת והיה מכונה 'בית הכנסת המערה' שתועד באגרות הגניזה (לזיהוי שערי ירושלים בתקופה המוסלמית הקדומה והמערה, עמ' 83).

"חנויות"

לפי מסורת שהיתה אצל יהודי ירושלים, מקום זה הינו "חנויות" אשר אליהן גלתה הסנהדרין קודם חורבן הבית (ע"ז ח). כך למשל כותב ר' מנחם מנדל מקאמניץ (קורות העתים [מהדורת תרצ"ו] עמ' ט'): "וסמוך לכותל המערבי מבחוץ יש שם כיפות הרבה ואומרים ששם היה מקום הסנהדרין ונק'

את השער הזה גילה ג'יימס טרנר ברקלי באמצע המאה ה-19. ברקלי היה רופא, מיסיונר וארכאולוג אמריקאי, ומראשוני הארכאולוגים בירושלים. בשנת 1852/4 זיהה ברקלי מעין משקוף של שער כניסה להר הבית בפינה הדרומית של רחבת התפילה. השער הוביל אל מתחת לשטח הר-הבית וגרם מדרגות עלה ממנו אל רחבת הר הבית עצמו.

שער ברקלי נמצא במקום שבו מצויה כיום עזרת הנשים של הכותל המערבי. כשמתבוננים לאזור זה אפשר להבחין בחלקו הצפוני של משקוף השער ובאבנים הסותמות את פתחו. משקופו עשוי אבן אחת שגובהה שני מטרים ואורכה כשבעה מטרים, **מדובר באבן במשקל עשרות טונות**. כפי שאתם רואים, משקוף השער נמצא בגובה של שלושה נדבכים מעל לרצפת רחבת הכותל והוא מוסתר על ידי המבנה שנמצא בפינה הדרום מערבית של עזרת הנשים.

מתוך שטח הר הבית נמצאת כיום גישה בתוך מסגד תת-קרקעי הנקרא "מקאם אל-בוראק", למעבר אל שער ברקלי. השער לא נחקר באופן מדעי מכיוון שלא ניתן לקבל גישה של הווקף אליו מהצד הפנימי, ולכן זיהויו אינו ודאי.

בימי הגאונים היה שער קדום זה פתוח והיה מכונה שער שלמה, והיו נוהגים לומר בו את פסוקי תפילת שלמה (מלכים א פ"ח) ועוד.

שער השלשלת

שער השלשלת הוא השער השני מבין שערי הר הבית בכותל המערבי, כינוי זה ניתן לו ע"י המוסלמים ע"ש שלשלת שהיתה קבועה בה וייחסו לה סגולות מיוחדות.

השער מורכב משני שערים - שער השלשלת ושער השכינה, (יש המשערים שנקרא על שם דברי חכמינו שהשכינה במערב). שני השערים צמודים זה לזה ומשקוף רחב מחבר

תפילה וסדרי לימוד קבועים ברחבת השער, בהשתתפות המוני בית ישראל.

בסמוך לשער (לדרומו) נמצא שער נוסף הנקרא שער הטהרה. כיום הגישה אליו לא מתאפשרת בד"כ, כיון שהוא שוכן בתוך חצר המוחזקת בידי מוסלמים.

השער מכונה בנוסח השערים של הגאונים **כשער יהודה**, ונהגו לומר בו פסוקים שמזכירים את שבט יהודה, ועוד.

שער הברזל

והכותל הקטן

אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים (עירובין צב:)

שער הברזל הוא השער הרביעי מבין השערים בכותל המערבי, והוא הקטן שבכולם. הוא נקרא כך על שם שבעבר

דלתו היתה מברזל, בניגוד לשאר השערים שהיו מעץ. (כיום גם דלתו שונתה לדלת עץ).

השער הינו מאוחר ונבנה ביד הממלוכים ששלטו בארץ ישראל לפני 600 שנה.

בסמוך לשער נמצא **הכותל הקטן**, חלק נוסף מהכותל המערבי שנותר חשוף. למרות שהמקום לא היה ידוע לרבים, היו גדולי ירושלים כמו המהרי"ל דיסקין ורבי שמואל מסלאנט נוהגים לפקוד את המקום, וע"פ מסורת אצל יהודי ירושלים

הרדב"ז זכה במקום הזה לגילוי שכינה (הכותל הנעלם עמ' 49). כיום מתקיימות בכותל הקטן תפילות מדי יום, וניתן לגשת ולהתפלל שם בכל שעות היממה.

בסמוך לשער היו מספר חצרות יהודיות, בעיקר של עולי צפון אפריקה

שער הברזל

הכותל הקטן

ציור ישן של יהודים מתפללים בשער הכותנה

חניות", אם כי היו שפקפקו בדבר (רא"מ לונץ בספרו מורה דרך בא"י [מהדורת תרנ"א] עמ' 149).

יהודי ירושלים נהגו לבוא לשער זה לשפוך את שיחם לפני ה', שיחוס ויבנה את ביתו במהרה, וכפי שתיעד זאת הצייר הגרמני גוסטב באוארנפינד (הציור מצורף).

בסמוך לשער התגוררו יהודים, ביניהם הג"ר יהוסף שווארץ בעל תבואות הארץ, והג"ר שניאור זלמן פרדקין בעל שו"ת תורת חס"ד, כמו כן באיזור זה גרה משפחת ברמן וכאן הקימו את טחנת הקמח

הראשונה שלהם ממנו השתלשלה מאפיית ברמן המוכרת בימינו (שבתי זכריה - ירושלים הבלתי נודעת עמ' 149). וגם כיום נגאלו חלק מבתי השכונה, ומתגוררים בה משפחה אחת, וכן תלמידים מיישבת עטרת ירושלים (עטרת כהנים), כן ירבו.

בשנים האחרונות מתקיימים מנייני

ברכת כהנים בשער הכותנה

נחמיה (נחמיה ג, א), שהיה ממוקם בחומה הצפונית של ירושלים בימי נחמיה.

(ירושלים הבלתי נודעת עמ' 237), כיום יש מעט יהודים שמתגוררים בסמוך.

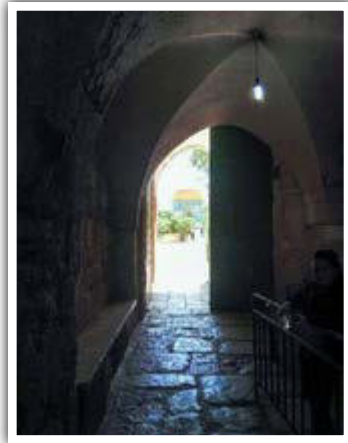
השער החשוך

וכבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות (יחזקאל מו, ט)

מכאן נעבור לשערים בכותל הצפוני. השער החשוך הוא הגדול מבין השערים הצפוניים, והוא מכוון בדיוק מול קה"ק (מהצד הצפוני). הוא מכונה 'החשוך' על שם הקירוי של הרחוב המוביל אליו, המחשיך את מבוא השער. השערה מעניינת העלה הרב ישראל זאב הורוויץ (ירושלים בספרותנו

[1964] עמ' 229) כי מילת עטאם (חשוך בערבית) הוא שיבוש של מילת עיטם, ע"ש עין עיטם שהיה בסמוך, לצפון הר הבית.

לאחר ביקורו של מלך עיראק, המלך פייסל, בשנת תש"ד בהר הבית, העלו שם נוסף לשער זה - 'שער המלך פייסל', מכיון שתרגם כסף לשיקומו.

השער החשוך

כתובת עתיקה ורצפת העזרה

בסמוך לשער בתוך ביה"ס המוסלמי 'אסערדיה' התגלתה כתובת עברית מרגשת, של יהודי שטרך לבוא מיוון הרחוקה לפני 1400 שנה, ובמהלך סיבוב השערים שעשה חרט באבן את בקשתו, "ה' אלהי צבאות, תבני (=תבנה) הבית הזה בחיה (=בחי) יעקב בן יוסף ותיופולקטוס וסיסיניה ואנסטסיה, אמן ואמן סלה" (כתובות עבריות חקוקות באבן מהרה"בית וסביבתו קתדרה 40 עמ' 25).

בשער זה ניתן לראות את **ריצפת מקום העזרה** לכן יש שבאים לעמוד במקום הזה.

בסדר תפילת השערים נקרא השער 'שער יצחק', ונהגו בתפילה שם להזכיר את זכות עקידת יצחק.

שער הסליחה

נזראות תענינו בַּעֲתָהּ שַׁעֲרֵי, סְלִיחָתִי נִקְשִׁי בְּבֹאֲנוּ בְּשַׁעֲרֵי. (פיוט לנעילה בשערי הר הבית, א"י ופיוטיה עמ' 564) השער השני מבין השערים הצפוניים הוא 'שער הסליחה', המכוון כמעט במדויק אל מול מקום המזבח (מזרחית לכיפה קטנה ואפורה, שנבנתה במרכז הר הבית בקרבת מקום המזבח), ועל שמו מכונה השכונה שלצידו 'בֶּאֱבָחָא' - 'שער הסליחה' בערבית.

השער קיבל את שמו על פי מסורת בידיבני השפחה המתגוררים בעיר על בקשת בני ישראל סליחה מה' יתברך בשערים הללו. בסוף תקופת הגאונים שכנה באזור זה שכונת יהודים עד

שער המשגיח

הנה זה עומד אחר כתלנו **משגיח** מן החלונות מציץ מן החרכים (שיה"ש ב, ט)

שער המשגיח הנו השער החמישי מבין שערי הכותל המערבי, הוא קיבל את שמו מכיון שבסמוך אליו נמצא לצערינו משרדי הוואקף, המפקח על סדרי ההר.

בסמוך לשער היו חצרות יהודיות, שאף היה פעיל בהן ביהמ"ד. בין השאר התגורר שם ר' יששכר בער שאג, בנו של ר' אברהם שאג תלמיד החת"ס (ירושלים הבלתי נודעת עמ' 249).

בנוסח תפילת השערים מימי הגאונים נקרא הוא שער הַבְּקָר, ובו היו נוהגים לומר: **עֲלוּת מַחִים אֶעֱלֶה לָךְ עִם קִטְרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָּקָר עִם עֲתוּדִים סֶלָה** (תהילים סו, טו). ועוד.

שער המשגיח

שער הצאן

כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (יחזקאל לו, לח)

שער הצאן הוא

השער האחרון בכותל המערבי וממוקם כמעט בפניה הצפונית מערבית של הר הבית. שם השער הוא שיבוש של שמו הערבי, באב אל-ע'ואנימה שנשמע כעין מילת צאן בערבית (באב אל-ע'נאם).

שם זה מזכיר את שער הצאן שבנה אלישיב הכהן הגדול בחומת

שער הצאן

בים ואחד בירושלם. ... בירושלם, **השער שקורין היום שער השבטים** מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר, והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית, ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה על תוספת העיר בגאלתינו השלישיה (לא, לט) וכל הדשן וכל השדמות, ורש"י (שם) פי' מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם (וראה בהערות ביהמ"ד להלכה ולהתישבות מה שדנו האחרונים בדבריו הסתומים).

דרך שער זה פרצו הלוחמים במלחמת ששת הימים, בדרכם לשחרור הכותל והר הבית מידי הירדנים.

לפני השער רחבה גדולה, ונערכים בה מניינים בצומות ובזמנים נוספים, ומשמש את עולי הרגלים בימינו כרחבה לרקוד ולשמוח לפני ה'.

בנוסף תפילת הגאונים הוא נקרא **שער חנה**, ואמרו בו את תפילת חנה ומזמורים נוספים.

שער הרחמים

שער הרחמים

שער הרחמים לעם כך בוטח ביום ראש החודש יפתח (פיוס לר"ח כמנהג יהודי תימן)

בכותל המזרחי ישנו שער אחד היום המכונה 'שער הרחמים', עם מבנה ענק מהתקופה האומאית (לפני 1300 שנה). השער נסתם ככל הנראה בתקופת הצלבנים, אז הפכו את הר הבית למבצר שלהם, וניכרים בו שלבי בנייה שונים מתקופות קדומות ומאוחרות. והוא נקרא שער הרחמים.

לשער כפול זה יוחסה חשיבות רבה. מסורת הייתה שדרך שער זה השכינה יצאה לגלות, וכך כותב רבי פתחיה מרגנשבורג (אחיו של ר"י הלבן מבעלי התוס'): בירושלים יש שער וקורין לו שער רחמים והוא ממולא אבנים וסיד ... ויש מסורת ביד היהודים שדרך אותה שער גלתה השכינה ובו עתיד לשוב. והוא מכון כנגד הר הזיתים ... עין בעין יראו בשוב ה' ציון דרך אותו שער. **ומתפללין שם** (מסעות א"י עמ' 53).

על עניין התפילה בשערים הללו מעיד גם הכפתור ופרח (פרק ו): "ועכשיו שאנו בחטאינו מבחוץ, נוכל להתקרב לעניין תפילה והשתחויה על אותם הכתלים. וכן עמא דבר, **באים עד אותם הכתלים ומתפללים לאל יתברך שמו לפני**

שנרצחו בידי הצלבנים ימ"ש כאשר כבשו את עיר הקודש. כאשר עלו תלמידי הגר"א אחד המקומות בהם קבעו את משכנם היה כאן. כך למשל קנה כאן רבי שלמה זלמן צורף חצר גדולה, אך מחמת הצרות שהסבו להם שכניהם נאלצו תושבי השכונה

לנטוש אותה (ירושלים הבלתי נודעת עמ' 319).

שער השבטים

ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה'

שער השבטים

(תהלים קכב, ד)

השער האחרון מבין השערים הצפוניים הוא שער השבטים, שנקרא גם הוא על שם שבטי יה הבאים ליראות פני האדון ה'. מעניין כי בסמוך לשער הייתה ברכת מי גשמים (שכל הנראה שמשה את עולי הרגלים) אשר הייתה מכונה 'בְּרִיַּת איסראל' - 'ברכת בני ישראל', ואף הצריח הסמוך נקרא מאדנאת בני איסראל - מגדל בני ישראל.

הכפתור ופרח (פרק ו) מדבר מעניין השער, אך דבריו לא ברורים: שלשה פתחים יש לו לגיהנם אחד במדבר ואחד

חלק מן הרחבה ליד שער השבטים

אז הוקץ הקץ על ביה"ק באזור (הקהילה היהודית בירושלים במאה ה'ז, עמ' 68).

יש מקום לשער שסיפור מותו של ריה"ל בשערי ירושלים מתקשר לקבורתו בבית קברות זה, בהשראת קברו בסמוך לשערי ירושלים והמקדש (מקום קברו של ריה"ל לא ברור ראה ישרון כ"ה עמ' תשנ"ט - תשס"א).

שערי חולדה

בְּנַחֲמֵי שַׁעַר חֻלְדָּה
שֶׁבֶרָה אֶרְפָּא, הַנְּנִי
מַעֲלָה לָהּ אֶרְכָּה
וּמֶרְפָּא. (פיוט)
מַרְבִּי אֲלַעֲזָר
הַקְלִיר לַמִּנְחָה
בַּת"ב

בצד דרום של
הר הבית מצויים
שלושה שערים
סתומים. באחד
מהם ישנן שתי
קשתות, ולכן הוא
מכונה היום השער
הכפול, והוא
מוסתר ברובו ע"י

בניה צלבנית ורק קצהו הימני עדיין חשוף. קצת ימינה ממנו, לכיוון מזרח, יש שער בן שלוש קשתות מעל גרם מדרגות מזמן המקדש, והוא מכונה השער המשולש. בנוסף לאלו, קרוב לכותל המזרחי יש שער קטן נוסף בו יש רק קשת אחת, והוא מכונה השער היחיד.

המשנה במסכת מידות אומרת "שני שער חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה", וכנראה כוונתה לשער הכפול והשער המשולש (אם כי יתכן שכנגדם היו שערים פנימיים יותר בתוך השטח המקודש, ואליהן התכוונה המשנה). השער היחיד נבנה בזמן מאוחר יותר.

בטעם השם חולדה מצינו במפרשים טעמים שונים: התפא"י כתב שנקראו כך על שם חולדה הנביאה שישבה שם, הרא"ש כותב "לפי שהיו בעיקר הבית ... קרי להו חולדה כחולדה הדרה בעיקר הבתים." ויש להוסיף על פי דבריו, שמכיון שמפלס השערים נמוך ממפלס הר הבית היו עולי הרגלים עולים שם דרך מחילות להר הבית, ממש כחולדה הגרה במחילות.

שערים אלו היו השערים המרכזיים לכניסה וליציאה להר הבית, ונמצאו מערכות מדרגות רצופות החל מהשילוח ועד לשערים הללו. הרחוב כולו רוצף מדרגות אבן שטוחות ונרחבות, כאשר אחת קצרה ואחת ארוכה. משערים שדגם ייחודי זה נועד ליצור הליכה מכובדת ומדודה כלפי ההר, ולמנוע ריצה וחוסר כבוד במעמד העלייה לרגל. בנוסף לכך, המדרגות הייחודיות אפשרו לעולי הרגל להביט לסירוגין כלפי בית המקדש שהתנוסס בראש ההר, ואל המדרגות עצמן תוך כדי העלייה, על מנת לאפשר הליכה זהירה ומכובדת.

בימי הגאונים כונו השערים בשמות 'שער השישה', 'השער החמישה' ו'שער הכהן'. לא ברור מה הטעם לכינויים אלו,

אלו השערים. וכבר ביקש שלמה המלך עליו השלום מהאל יתברך, שתקובל תפילת המקום ההוא.

התפילה כנגד השער נמשכת עד לתקופות מאוחרות. כך למשל באגרת משנת ה'רט"ז כותבים חכמי ירושלים: "ובכל שבת ושבת יזכיר החבר שם כל אחד ואחד המתנדב מכם ... או כנגד שערי רחמים." (קובץ על יד)

בשנת שכ"א הדפיס ר' גרשון איש שקרמילה את ספרו יחוס הצדיקים, שם הוא מציין למנהגי תפילה בקברי צדיקים ובמקומות קדושים. והוא מביא שהמנהג לומר בשערי הרחמים את פרק ע"ט (עמ' כמה במהדורת תרנ"ו).

הכפתור ופרח מוסיף: **"ומסתברא שהם אותם שני שערים שעשה שלמה לגמול חסדים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנודים ... ושמה לזה קורין להם קצת שערי רחמים."**

חשוב לציין כי בשני צידי מבנה השער מצויות אבנים קדומות מאוד, שלפי הרבה חוקרים הן שייכות לזמן בית ראשון, ואם שער זה אינו מאוחר הוא אכן מתקופת בית ראשון.

ברוב סדרי התפילות מזמן הגאונים לא תוקנה תפילה מיוחדת למול שער הרחמים, ואת הסיבה לכך רומז רבי פתחיה, שהתפילה מהכיוון הזה נעשתה לבסוף כאשר עלו הכל להר הזיתים (ואכן בחלק מכתה"י מופיעה התפילה לשער הזה בסוף הסיבוב, ולא במקום המיועד אליו), ונהגו לומר כנגדו את מזמור שאו שערים מתחילתו ועד סופו.

מקום שער שושן

שער המקדש החיצון הפנה קדים והוא סגור (יחזקאל מד, א) במשנה (מידות ב ד) מבואר כי כותל המזרח נמוך משאר הכתלים ע"מ לאפשר לכהן השורף את הפרה לראות את ההיכל. ומוכיחה הגמ' מכאן (יומא טז). שבהכרח סבר התנא של המשנה שלא הייה שייך לראות את ההיכל דרך שער שושן (שער הר הבית המזרחי) מסיבת המדרגות שבפנים שעולות מהר הבית עד ההיכל, וזהו דווקא כשיטת ר' אליעזר בן יעקב.

לפי המקובל מקום קה"ק הוא תחת כיפת הסלע, אם כן יוצא לפי פשטות דברי התלמוד שהיה שער נוסף במזרח שלא נראה בימינו (אם כי יתכן להציע שאחרי נעשה הכותל נמוך אכן אין השער מכון מול קה"ק, ושאלת הגמ' היא מפני מה לא בנו מתחילה את השער מול, ואולי לכך רמז הקליר (קינה לת"ב קינה יד) הָיָה הַנֹּעֵר מִמֶּזְרַח ... הָרָאָהוּ אֶרְבַּע מְלָכִיּוֹת בִּרְדָּם וְצָרָה, כִּי טָבַע שַׁעַר הַמֶּזְרָח. (ראה על כל זה בארוכה בספר חצרות בית ה' עמ' 265). מיקומו של השער הוא מעט דרומה מהמקום בו רואים עיגולים בנויים בקיר, שהם בעצם עמודים שנחתכו לחלקים ונבנו לתוך הקיר.

סביבת השער מוקפת בבית קברות מוסלמי, כפי שכבר מבכים גאוני ירושלים (אגרות א"י עמ' 50): **"בית מקדשנו ותפארתנו ... שוערי זרים סביבותיו קברים"**. אך בזמן מאוחר יותר היה שם גם בית קברות יהודי, וכפי שמעיד ר' יצחק בן לטיף (שם עמ' 97) "ושנים פתחים מהם תוצאותיו מחוץ לירושלים שם שער רחמים נעולים ... בית הקברות של יהודים נלקחו מהיהודים שהיה בצידם ונתרחקו כמטחוי קשת ומ"מ סמוך לבית המקדש מבחוץ מתקברים." ביה"ק עוד היה ניכר עד ימי מוחמד פאשא אז הוגשה תלונה שהיהודים קוברים את מתייהם בסמוך מדי למקום המסגדים

של בית המקדש, למה שנשבע לו הקדוש ברוך הוא שאינו
 חרב לעולם", הוסיף 'ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו
 לעולם עד שיחדשם הקדוש ברוך הוא'.

בשער הכהן (שהיה השער הראשון בסיבוב לפי מנהג הגאונים) נהגו לומר כמה פסוקים, כגון: סִבּוּ צִיּוֹן וְהִקְיִפוּהָ סָפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ (תהילים מח, יג). צֶדֶק לִפְנֵי ה' יִהְיֶה וְיִשָּׁם לְדָרְךָ פָּעָמָיו (שם פה, יד). בֵּין הָאוֹלָם וּלְמַזְבֵּחַ יִכָּבֹד הַכֹּהֲנִים וגו'.

בצד שמאל השער הכפול

אך 'שער הכהן' זכה לחשיבות מיוחדת. למשל, במכתב רבי אהרן בן מאיר ראש ישיבת ארץ ישראל הוא כותב לאחת מקהילות הגולה: "ותפילותינו עליכם תדירה ועל זקני יקר שלכם בהר הזיתים מול היכל ה' מקום הדום רגלי אלוקינו **ועל שער הכהן** ועל שערי מקדש ה'." במכתב נוסף כותבים גאוני ירושלים: "מנו אחיך בני כת הרבנים אשר **בשער הכהן** שוכנים." (אלחנן ריינר, לשאלת שער הכהן ומיקומו, בתרביץ נו) ובכת"י על ספר הפטרות כמנהג א"י אנו מוצאים: קדש לה' אלהי ישראל לירושלים עיר הקודש לשער הכהן, מה שמעיד שלכאורה היה בית כנסת בקרבת השער.

כך גם הוסיף מגיה בכת"י מדרש שיר השירים רבה (ב, ד) לאחר מילות הנה זה עומד אחר כתלנו, "אחר כותל מערבי

השער המשולש

[illegible]

התודה והברכה להרב יהודה שימל שליט"א, שמאמר זה נכתב רובו ככולו על ידו (להזמנת סיורים: 0556725758).
(קרדיט תמונות: אתרים הסטוריים בישראל יהודה הולצמן, ויקיפדיה, סובו ציון, מוטי אפרתי.)